

УДК 94.4
ББК 63. 3

Ілля Паршин

ГАЛИЦЬКО-ЧЕСЬКИЙ СОЮЗ У БИТВІ ПРИ ДЮРНКРУТІ 1278 РОКУ (НА ОСНОВІ “HERMANNI ALTAHENSIS ANNALES”)

Стаття присвячена питанню щодо участі галицького князя Лева Даниловича в битві при Дюрнкруті 1278 року між чеським королем Пшемислом-Оттокаром II та Рудольфом I Габсбургом. На основі “Hermannii Althensis annales”, джерела, створеного в XIII ст., показано, що Лев Данилович дійсно міг бути союзником чеського монарха, але, напевно, вагомої військової підтримки йому не надав, адже був змушений у цей самий час боротися з повсталими валахами в межах власного князівства.

Ключові слова: Лев Данилович, “Hermannii Althensis annales”, Пшемисл-Оттокар II, Рудольф I Габсбург, битва при Дюрнкруті.

Політичні процеси на руських землях другої половини XIII ст. уже давно привертають увагу дослідників. Однак нестача джерельного матеріалу все ще залишає чимало темних плям на історичному тлі цієї епохи. Особливо це, мабуть, стосується Галицько-Волинського князівства, правителі якого хоч і підтримували активні стосунки з монархами Центрально-Східної Європи, проте інформацію про їх зовнішньополітичну діяльність доводиться збирати фактично по крихтах.

На фоні інших західноруських князів цієї епохи виокремлюється постать Лева Даниловича (1225/28–1299/01). Сміливий у битві та вправний у дипломатії, князь Лев, проте, заслужив собі не найкращу репутацію в редакторів руських літописів. Останні, перебуваючи на службі його волинських родичів, перейняли від них певну неприязнь до цієї особи. Ураховуючи цей фактор, а також брак інших джерельних свідчень, політична діяльність Лева Даниловича в науковій літературі досліджена фрагментарно [13; 14; 15, с.497–501; 16, с.289–301; 19; 20; 21; 22], тому, безперечно, постать галицького князя потребуватиме додаткової уваги істориків.

Важливим питанням, на нашу думку, є свідчення латиномовних джерел про можливу участь галицького князя Лева в битві при Дюрнкруті 1278 року (чеська назва – битва на Моравському полі), унаслідок якої імператор Священної Римської імперії Рудольф I Габсбург (1218–1291) розбив війська чеського короля Пшемисла-Оттокара II (1233–1278) та оволодів Австрією [18, с.75], майбутнім центром великої східноєвропейської імперії. Безсумнівно, така велика середньовічна кампанія отримала належне висвітлення в історіографії [28, с.580–620; 31; 34; 36]. Зауважимо, що численні згадки про галицького князя в європейських хроніках не пройшли повз увагу дослідників [17; 25; 32], однак ця тема потребує подальшого детального дослідження, у тому числі й ґрунтового аналізу джерельної бази.

Мабуть, першим із хроністів про руські контингенти Лева Даниловича у війську Пшемисла-Оттокара II повідомив у своїй римованій хроніці Оттокар Штирійський [9, с.201]. Свідчення цього поважного джерела цінні ще й тому, що сам хроніст (пом. 1318 року) був, безперечно, добре інформованим у подіях такого недалекого минулого. Як влучно підмітив Леонтій Войтович, штирійський автор також не мав потреби у фальсифікації своїх свідчень, уписуючи галицького князя Лева до лав війська чеського монарха [17, с.133–134]. Відзначимо, що інші хроніки XIII – поч. XIV ст. не згадують про участь у конфлікті руських військ напряму, однак і з них можна почерпнути важливі відомості.

Так, продовжувач “Анналів Германа з Альтаху” зафіксував такий склад армії Пшемисла-Оттокара II:

“Tandem per tres vel duos annos, cisso predicto arbitrio, prefatus rex Bohemie, de terris suis scilicet Bohemia et Moravia, et eiam de aliis terries scilicet Polonia, Pomerania, Saxonia

et Michsna, fortem exercitum congregans, castra metatus est super flumen March, in campo qui dicitur Marichvelt prope Cistesdorf” [6, с.410].

У нашому перекладі:

“Нарешті, протягом трьох чи двох років після вищезгаданого суду^{*}, згаданий король Богемії із земель своїх, а саме – Богемії та Моравії, а також із земель чужинських – Польщі, Померанії, Саксонії та Майсену, зібравши могутнє військо, засновує над рікою Моравою табір на полі, що назване Моравським, біля Цистердорфа”.

Визначити особу анналіста, котрий описав ці події, досить важко. Однак сумніватися в правдивості наведених фактів не доводиться – в історіографії свідчення продовжувачів “Анналів...” визнають цінним джерельним матеріалом, який досліджується вже тривалий час [29; 33, с.5–104; 35]. До того ж інші анналісти радо брали їх за основу для власних творів.

Одним з них був, зокрема, і Ебернгард, архідиякон з Регенсбурга. Походячи з того самого містечка, що й абат Герман, він упродовж 1294–1305 років скоплював власну працю, додавши до вже відомих записів нові фрагменти, котрі стосуються переважно історії початку XIV ст. [30, с.592]. Що ж до битви при Дюрнкруті 1278 року, Ебернгард довірився авторитету своїх попередників, дослівно запозичивши в них склад війська Пшемисла-Оттокара II [5, с.593].

Таким чином, свідчення анналістів другої половини XIII – поч. XIV ст. підштовхують нас до думки, що дружинники Лева Даниловича не були союзниками Пшемисла-Оттокара II, адже князь не згаданий серед тих, хто приєднався до чеських військ. Однак робити поспішні висновки, мабуть, не варто.

Згідно з повідомленням продовжувачів “Анналів...”, у таборі чеського короля хвилювалися за успіх майбутньої битви. Зокрема, феодала й союзники Пшемисла-Оттокара II вагалися і, можливо, навіть плели інтриги проти нього. Образно описуючи ці події, продовжувач “Анналів...” зазначає:

“Quod cognoscens, idem rex Bohemie nobiles suos ad se in sum convocavit tentorium, et se eis inermem omnimodis presentavit, dicens: *Ecce inermis in conspectu vestro sto, et licet de vestra fidelitate non diffidam, tamen si cui contra me prodicionis vel inique factionis esset voluntas, melius existeret, ut me nunc solum occideret, quam quod cras in bellum tecum multa milia hominum moriantur.* Sed ipsi nobiles multis iuramentis, se ipsi fideliter velle assistere, promisserunt” [6, с.410].

Переклавши цей уривок, отримаємо:

“Це знаючи (про зрадницькі настрої. – І.П.), той король Богемії nobilів своїх до себе в намет скликає й перед ними повністю беззбройний з’являється, кажучи: *«Ось, я стою перед вами без зброї і, хоча не втрачаю надії на вашу вірність, якщо б якась проти мене зрада або інші діяння були задумані, краще виступити, для того щоб мене вже зараз убити, ніж завтра зі мною багато тисяч людей убиті будуть»*. Однак nobilі, що допомагатимуть сумлінно, клятвено обіцяли”.

Важко сказати, чи справді Пшемисл-Оттокар II виголосив таку гарячу промову, адже з дослівним розумінням прямої мови в історичних джерелах варто бути дуже обережним, але бойовий дух його військ дійсно міг бути не найкращим. І викликано це було, мабуть, тим, що частина чеських союзників або перейшла на бік Рудольфа I, або просто не виконала своїх союзницьких зобов’язань перед Пшемислом-Оттокаром II, одним з наймогутніших правителів Центрально-Східної Європи того періоду, і не з’явилася на поле бою. Цілком вірогідно, що тут і ховається відповідь на питання, чи справді Лев Данилович брав участь у кампанії 1278 року.

Так, Антоній Флоровський [24, с.252–255], а слідом за ним і Володимир Пашуто [23, с.300–301] висунули версію, згідно з якою галицький князь став на бік імператора

^{*} Мова йде, мабуть, про відмову Пшемисла-Оттокара II у 1275 році скласти васальну присягу імператорові Священної Римської імперії Рудольфу I Габсбургу, за що той оголосив чеського монарха зрадником.

Священної Римської імперії. Зауважимо, що зазначена гіпотеза нині переглянута, і висновки цих дослідників піддані сумнівам [17, с.135]. Відомий фахівець з генеалогії Даріуш Домбровський звернув увагу на те, що в досліджуваній період відбулося зближення руського та чеського дворів. На думку польського дослідника, після смерті угорського короля Стефана V (1239–1272) князь Лев значно зблизився з Пшемислом-Оттокаром II на основі тісніших родинних стосунків, до того ж і чеський монарх був зацікавлений у союзі з Даниловичами, адже саме через землі Галичини проходив важливий дипломатичний зв'язок із монголами [25, с.44–50]. Додаючи сюди свідчення численних хронік XIV–XV ст., які чітко зафіксували присутність руських військ у складі армії Пшемисла-Оттокара II [1, col.848–849; 3, с.179; 4, с.146; 7, с.277; 9, с.201; 10, с.119; 11, col.1226–1227; 12, с.133], ми можемо впевнено стверджувати, що галицький князь не переходив на бік Рудольфа I Габсбурга.

Отже, цілком імовірно, що Лев Данилович не зумів вчасно або повною силою надати допомогу своєму союзникові. Так, Леонтій Войтович серед повідомлень у латиномовних хроніках, дотичних до 1278 року, віднайшов звістку сучасника подій, відомого теолога та папського посланця Томаса Тусці з Павії (бл. 1212–1284) про те, що в цей час виникла неочікувана конфронтація між русинами та валахами. На думку дослідника, оточення угорського короля Ласло Куна (1262–1290), союзника Рудольфа I Габсбурга, спровокувало конфлікт, який завадив галицькому князю з'явитися на полі бою при Дюрнкруті [17, с.135–136].

Відзначимо, що така версія, на нашу думку, цілком пояснює відсутність згадок про руські війська в продовжувачів “Анналів...”, у тому числі й в Ебернгарда з Регенсбурга. Як сучасники подій вони могли не знати про боротьбу руського князя з волохами, а записали лише ті військові контингенти та князів, які безпосередньо з'явилися на полі бою. У той час як, наприклад, Оттокар Штирійський чи інші хроністи вже мали змогу охопити геополітичну ситуацію в Центральній-Східній Європі повніше.

З іншого боку, неприбуття частини союзних військ дійсно могло викликати хитання в лавах Пшемисла-Оттокара II, котрий, очевидно, розраховував на значно більшу кількість воїнів. Недарма, мабуть, чеські джерела зауважили в рядах Пшемисла-Оттокара II лише богемців, моравів і поляків [2, с.192; 8, с.316].

Таким чином, відсутність прямих вказівок на руські війська в продовжувачів “Анналів Германа з Альтау” зовсім не свідчить про те, що князь Лев Данилович не має жодного відношення до битви при Дюрнкруті 1278 року. З огляду на його стосунки з угорським монархом Ласло Куном, найбільшим союзником Рудольфа I, галицький володар безперечно підтримував Пшемисла-Оттокара II. Але чи очолював він безпосередньо галицькі дружини під Дюрнкрутом – не відомо. На основі наведених джерельних свідчень ми можемо припустити, що князь Лев у цей самий час міг бути втягнутий у конфлікт із валахами, імовірно, роздмуханий за участю угорців. Саме це могло завадити Левові повністю виконати свої союзницькі зобов'язання перед чеським королем.

1. Anonymi Leobensis Chronicon libris sex comprehensum, a Christo nato usque ad annum ejusdem MCCCXLIII / R. D. P. Hieronymus Pez // *Scriptores Rerum Austriacarum veteres ac genuine*. – T. 1. – Lipsiae : Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii b. Filii, 1721. – Col. 756–972.
2. *Cosmae chronica Boemorum* / ed. R. Köpke // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores* / ed. G. H. Pertz. – T. 9. – Leipzig : Verlag Karl W. Heirsemann, 1925. – S. 1–209.
3. *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/1277–1454/56* / hrsg. R. Sprandel // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series*. – T. 17. – München : Monumenta Germaniae Historica, 1994. – 391 s.
4. *Ebendorfer Thomas. Chronica Austriae* / hrsg. A. Lhotsky // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores rerum Germanicarum. Nova series*. – T. 13. – Berlin ; Zürich : Weidmann, 1967. – 684 s.
5. *Eberhardi archidiaconi Ratisbonensis annales* / ed. Ph. Jaffé // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – T. 17. – Leipzig : Verlag Karl W. Heirsemann, 1925. – S. 591–605.
6. *Hermani Altahensis annales* / ed. Ph. Jaffé // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – T. 17. – Leipzig : Verlag Karl W. Heirsemann, 1925. – S. 381–416.

7. Iohannis abbatis Victoriensis Liber certarum historiarum / ed. F. Schneider // *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum*. – Т. 1. Libri I–III. – Hannoverae et Lipsiae : Impensis bibliopolii Hahniani, 1909. – 387 s.
8. Letopis Jindřicha Heimburskeho / wyd. J. Emler // *Fontes Rerum Bohemicarum*. – Т. 3. – Praha : Nákladem nadání Františka Palackého, 1882. – S. 303–321.
9. Ottokars Österreichische Reimchronik / ed. J. Seemüller // *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. – Т. 5. – Bd. 1. – Hannoverae : Hahnsche Buchhandlung, 1890. – 720 s.
10. Theodoricus de Niem. Historie de gestis Romanorum Principum. Cronica. Gesta Karoli Magni imperatoris / hrsg. Lhotsky A., Colberg K. // *Monumenta Germaniae Historica. Staatschriften des späteren mittelalters*. – Т. 5. – Historisch-politische Schriften des Dietrich von Niem. – Bd. 2. – Stuttgart : Hiersmann, 1980. – 511 s.
11. Viti Arnpeccii Chronicon Austriacarum / R. D. P. Hieronymus Pez // *Scriptores Rerum Austriacarum veteres ac genuine*. – Т. 1. – Lipsiae : Sumptibus Joh. Frid. Gleditschii b. Filii, 1721. – Col. 1174–1295.
12. Österreichische chronik von den 95 Herrschaften / hrsg. J. Seemüller // *Monumenta Germaniae Historica. Deutsche Chroniken*. – Т. 6. – Hannoverae et Lipsae : Hahnsche Buchhandlung, 1909. – 276 s.
13. Войтович Л. Військове мистецтво Галицько-Волинської держави: князь Лев Данилович / Л. Войтович // *Вісник Національного університету “Львівська політехніка”*. – 2004. – № 502 : Держава та армія. – С. 13–18.
14. Войтович Л. Штрихи до портрета князя Лева Даниловича / Л. Войтович // *Україна в Центрально-Східній Європі*. – 2005. – № 5. – С. 143–156.
15. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти : монографія / Леонтій Войтович. – Біла Церква : Вид. О. Пшонківський, 2006. – 782 с.
16. Войтович Л. Галицько-волинські етюди / Л. Войтович. – Біла Церква : Вид. О. В. Пшонківський, 2011. – 480 с.
17. Войтович Л. В. Лев Данилович и загадки “австрийского узла” (1272–1278) / Л. Войтович // *Rossica Antiqua*. – 2011. – № 2. – С. 120–139.
18. Воцелка К. История Австрии: культура, общество, политика / Карл Воцелка ; пер. с нем. В. А. Брун-Цеховского и др. – М. : Весь мир, 2007. – 512 с.
19. Генсьорський А. І. З коментарів до Галицько-волинського літопису (волинсько-галицькі грамоти XIII ст.) / А. І. Генсьорський // *Історичні джерела та їх використання*. – К. : Наук. думка, 1969. – Т. 4. – С. 171–184.
20. Грушевський М. Чи маємо автентичні грамоти князя Лева? / М. Грушевський // *Записки НТШ*. – 1902. – Т. 45. – С. 1–22.
21. Купчинський О. А. Дослідження та публікації грамот Галицько-Волинського князівства у XVIII ст. / О. А. Купчинський // *Київська Русь : культура, традиції*. – К. : Наук. думка, 1982. – С. 129–149.
22. Маркевич О. Невідома грамота князя Льва Даниловича / О. Маркевич // *Архіви України*. – 1968. – № 5. – С. 23–29.
23. Пашуто В. Т. Очерки по истории Галицко-Волынской Руси / В. Т. Пашуто. – М. : Изд-во АН СССР, 1950. – 330 с.
24. Флоровский А. В. Чехи и восточные славяне. Очерки по истории чешско-русских отношений (X–XIII вв.) / А. В. Флоровский. – Т. 1. – Praha : Nákl. Slovanského Ústavu, 1935. – 526 с.
25. Dąbrowski D. Stosunki polityczne Lwa Daniłowicza z sąsiadami zachodnimi w latach 1263–1299/1300 / D. Dąbrowski // *Галичина та Волинь у добу середньовіччя: до 800-річчя з дня народження Данила Галицького : зб. / відп. ред. Я. Ісаєвич ; Ін-т українознав. ім. І. Крип'якевича НАН України*. – Т. 3 : До 800-річчя з дня народження Данила Галицького. – Львів : [б. в.], 2001. – С. 42–69.
26. Dąbrowski D. Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich / D. Dąbrowski. – Poznań ; Wrocław : Wydawnictwo Historyczne, 2002. – 348 s.
27. Dąbrowski D. O zgonie Daniela Romanowicza i jego następstwach dla Rusi Halicko-Wołyńskiej / D. Dąbrowski // *Actes testantibus. Ювілейний збірник на пошану Леонтія Войтовича / відп. ред. М. Литвин (Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність : зб. наук. праць)*. – Львів, 2011. – Вип. 20. – С. 289–305.
28. Döpch H. Österreichische Geschichte, 1122–1278. [Bd. 3], Die Länder und das Reich: Der Ostalpenraum im Hochmittelalter / Heinz Döpch. – Wien : Ueberreuter, 1999. – 620 s.
29. Engelberger J. Verschwieg Hermann von Niederaltaich in seinen Annalen die Tätigkeit Albert Behaims? / J. Engelberger // *Von Sacerdotium und Regnum. Geistliche und weltliche Gewalt im frühen und hohen Mittelalter. Festschrift für Egon Boshof zum 65. Geburtstag / Erkens F.-R., Wolff H. (Passauer Historische Forschungen; Bd. 12)*. – Köln ; Weimar ; Wien : Böhlau, 2002. – S. 551–585.
30. Jaffé Ph. Eberhardi archidiaconi Ratisbonensis annales / Ph. Jaffé // *Monumenta Germaniae Historica. Scriptores*. – Т. 17. – Leipzig : Verlag Karl W. Heirseemann, 1925. – S. 591–592.
31. Kofránková V. 26. 8. 1278. Moravské pole. Poslední boj zlatého krále / V. Kofránková. – Praha : Havran, 2006. – 153 s.
32. Mika N. Walka o spadek po Babenbergach 1246–1278 / N. Mika. – Racibórz : WAW, 2008. – 136 s.
33. Müller M. Die Annalen und Chroniken im Herzogtum Bayern 1250–1314 / M. Müller. – München : Beck, 1983. – 306 s.

34. Šusta J. České dějiny II/I. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví / J. Šusta. – Praha : Jan Laichter, 1935. – 803 s.
35. Wichert Th. Die Annalen Hermanns von Nieder-Altaiach / Th. Wichert // Neues Archiv. – 1876. – № 1. – S. 371–393.
36. Žemlička J. Století posledních Přemyslovců / J. Žemlička. – Praha : Melantrich, 1998. – 412 s.

Стаття посвячена вопросу участия галицкого князя Льва Даниловича в битве при Дюрнкруте 1278 года между чешским королем Пшемислом-Оттокар II и Рудольфом I Габсбургом. На основе “Hermannii Altahensis annales”, источника, созданного в XIII в., показано, что Лев Данилович действительно мог быть союзником чешского монарха, однако, наверно, весомой военной поддержки ему не предоставил, ведь был вынужден в это же время бороться с восставшими валахами в пределах собственного княжества.

Ключевые слова: Лев Данилович, “Hermannii Altahensis annales”, Пшемисл-Оттокар II, Рудольф I Габсбург, битва при Дюрнкруте.

This article deals with the problem of participation of Galician duke Lev Danilovich in the battle near Durnkrut in 1278 between king Ottokar II of Bohemia and Rudolf I, the founder of Habsburg's dynasty. Latin chroniclers of XIII (for example the “Hermannii Altahensis annales”) haven't mentions about it, but duke Lev at the same time could be embroiled in conflict with rebels in Walachia. That's why, maybe, he couldn't support his ally – the bohemian king.

Key words: Lev Danilovich, “Hermannii Altahensis annales”, Premysl Ottokar II, Rudolf I Habsburg, Durnkrut.

УДК 94 (447)

ББК 63.3 (4 Укр) 46

Мар'яна Засипко

ВІЙСЬКОВО-ПОЛІТИЧНА КАР'ЄРА МИРГОРОДСЬКОГО ПОЛКОВНИКА ДАНИЛА АПОСТОЛА

У статті подається короткий аналіз військово-політичної кар'єри миргородського полковника Данила Апостола. Розглянуто деякі аспекти військових походів та участь у них майбутнього гетьмана. Охарактеризовано умови формування політичних поглядів Д.Апостола.

Ключові слова: військо, походи, кар'єра, політичні погляди, Гетьманщина, державницька ідея.

Початок XVIII ст. в історії Гетьманщини відзначився періодом ряду військових і бойових кампаній, учасниками яких виступало українське козацтво. Серед них був і миргородський полковник Данило Апостол. Його військовий дух, характер і витримка вироблялися в боях ще з юнацьких років. Він брав участь у кількох значних військових кампаніях Петра I, включаючи й Північну війну Росії проти Швеції, де формувалася військово-політична кар'єра майбутнього гетьмана.

Питання формування особистої кар'єри гетьмана досліджував у своїх працях В.Антонович, який розкриває основні аспекти військової кар'єри миргородського полковника. В.Горобець робить акцент на військові звичаї Д.Апостола під час Північної війни [6; 7]. Участь майбутнього гетьмана в битві під Ерестфером описує В.Дядиченко. Поряд з військовою кар'єрою гетьмана виробляється і його політичний світогляд. Він виступає прихильником ідеї І.Мазепи від'єднати Гетьманщину від імперії Романових. Відображає ці погляди у своїй праці Н.Герасименко, яка відмічає чинники, що впливали на формування поглядів майбутнього гетьмана [3; 4]. Неоднозначно оцінюється в історіографії й перехід Д.Апостола на бік Петра I. Цю проблему у своїх працях розкриває В.Мокляк [14].

Шістдесят років із життя гетьмана тісно пов'язані з Полтавщиною. Данило Павлович народився на Миргородщині. Про його дитячі та юнацькі роки відомостей не збереглося, також немає ніяких даних про здобуття освіти. Найімовірніше, що майбутній гетьман отримав освіту в Києво-Могилянській колегії, яка на той час була одним з най-